

Course: Managerial Accounting

Lecture 4. PROCESS COSTING

Lecturer: Xusainov Shavkat

Фан: Бошқарув ҳисоби

4 - мавзу. ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ

Маърузачи: Хусаинов Шавкат

МАВЗУ САВОЛЛАРИ:

- 1. Жараёнли калькуляция тавсифи**
- 2. Эквивалент бирликларни ҳисоблаш**
- 3. Бошқа жараёнга беришни (тайёр маҳсулотни) ва тугалланмаган ишлаб чиқаришни баҳолаш**

ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ТАВСИФИ

Жараён бўйича калькуляциядан, одатда, ишлов беришнинг **бир неча босқичидан** ўтадиган **бир хил маҳсулот ишлаб чиқаришда** фойдаланилади. Бунда маҳсулот билан боғлиқ харажатлар ҳисобини вақтнинг маълум даври бўйича юритиш мақсадга мувофиқдир.

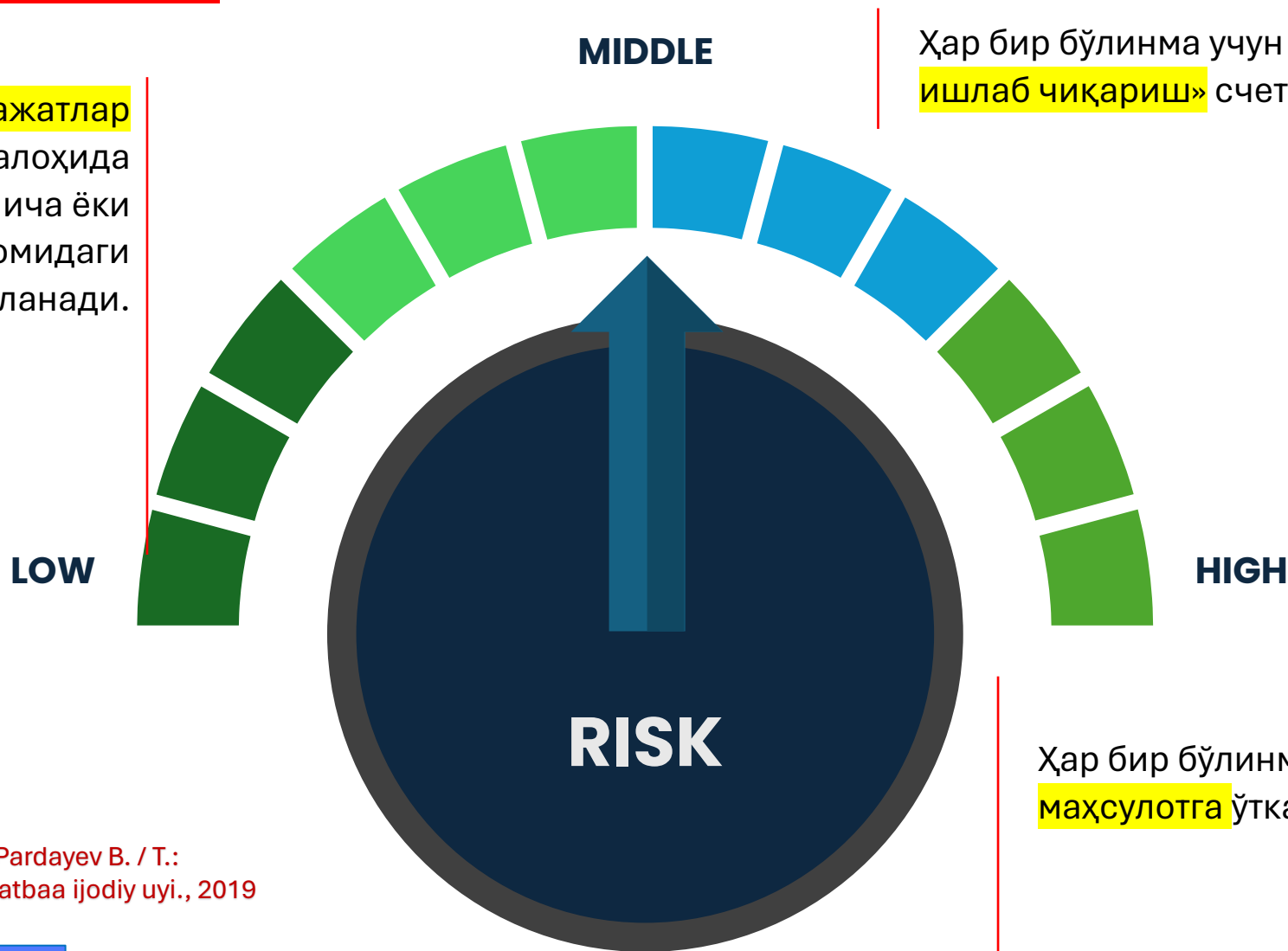

Харажатлар бўлинмалар бўйича ёки муайян даврдаги жараёнда тўпланади.

Таннархни калькуляция қилишнинг жараёнли усули узлуксиз, бир неча босқичдан иборат жараёнлар бўйича кўп миқдордаги маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарда қўлланилади.

ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ УСУЛИ

Бу усулда харажатлар ҳисобот даврида алоҳида бўлинмалар бўйича ёки маълум вақт давомидаги жараёнга тўпланади.

Ҳар бир бўлинма учун «Тугалланмаган ишлаб чиқариш» смети очилади.

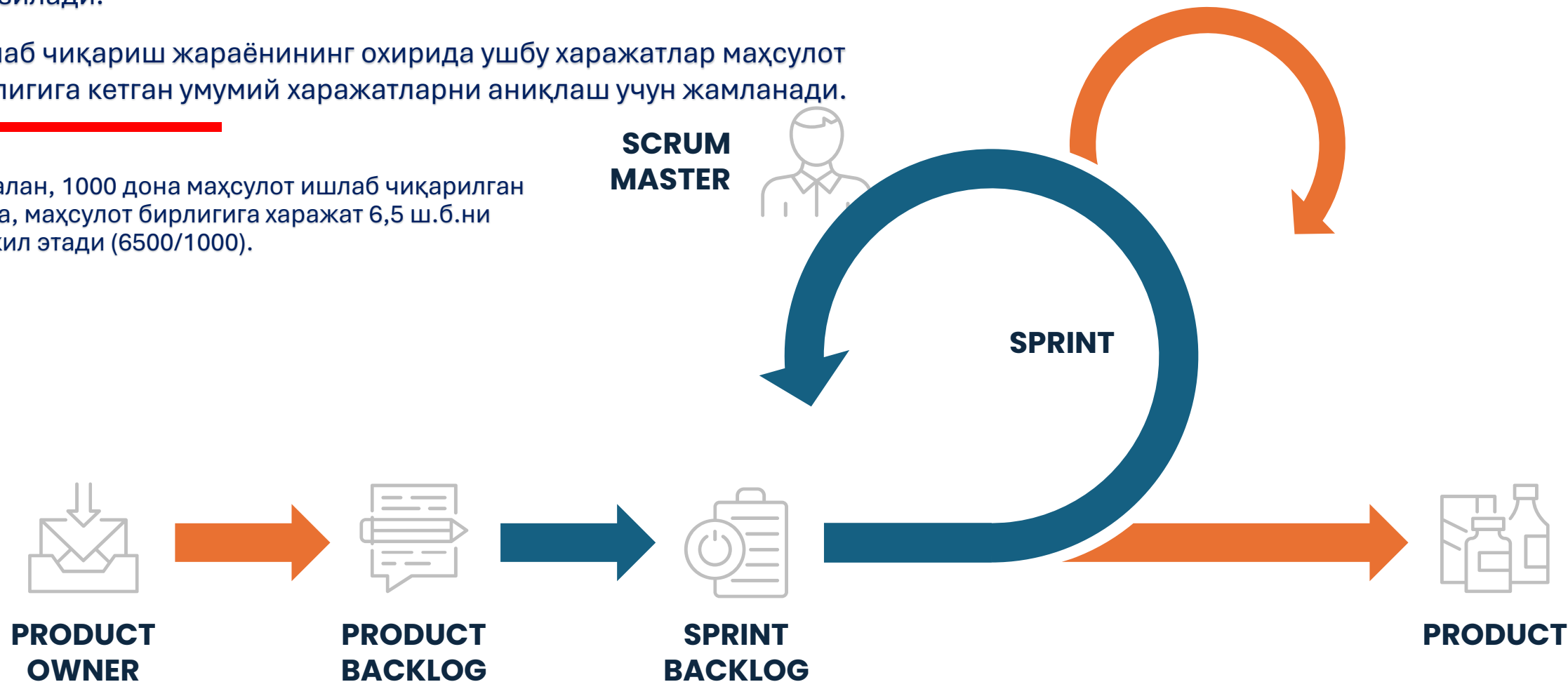
Ҳар бир бўлинмада харажатлар маҳсулотга ўтказилади.

ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ УСУЛИ

Маҳсулот бирлигига ишлов берилиб тайёр қилингунга қадар у бир неча бўлинма ёки жараёндан ўтади. Ҳар бир бўлинмада харажатлар маҳсулотга ўтказилади.

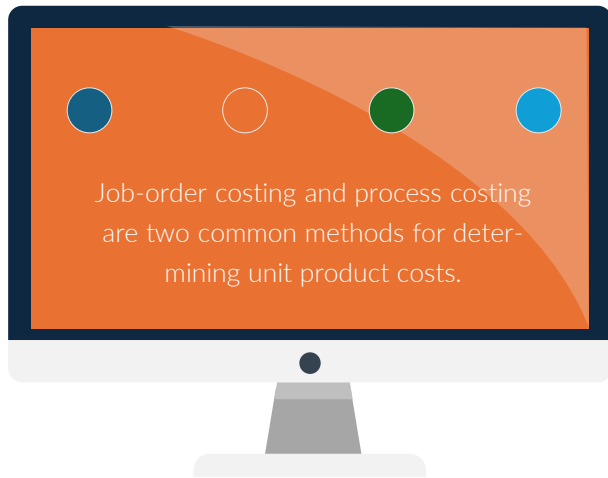
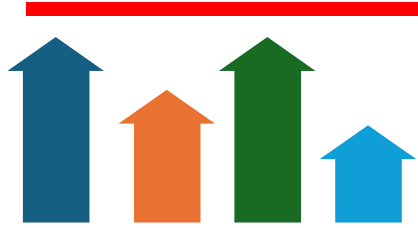
Ишлаб чиқариш жараёнининг охирида ушбу харажатлар маҳсулот бирлигига кетган умумий харажатларни аниқлаш учун жамланади.

Масалан, 1000 дона маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, маҳсулот бирлигига харажат 6,5 ш.б.ни ташкил этади (6500/1000).

Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.:
G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019

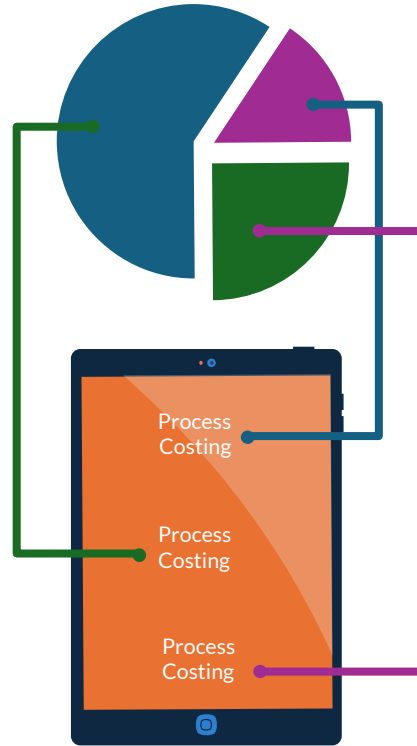
Буюртмали ва жараёнли калькуляцияси қилиш ўртасидаги ўхшашликлар

01

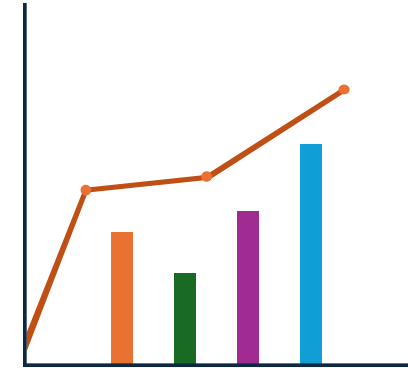
Иккала тизим ҳам маҳсулотларга моддий, меҳнат ва қўшимча харажатларни белгилайди ва улар маҳсулот бирлиги харажатларини ҳисоблаш механизмини таъминлайди.

Job-order costing and **process costing** are two common methods for determining unit product costs.

02

Иккала тизим ҳам бир хил ишлаб чиқариш ҳисобларидан фойдаланади, жумладан, ишлаб чиқаришга қўшимча харажатлар, хом ашё, ишлов бериш ва тайёр маҳсулотлар.

03

Ишлаб чиқариш ҳисоблари орқали харажатлар оқими иккала тизимда ҳам бир хил.

Буюртмали ва жараёнли калькуляцияси қилиш ўртасидаги фарқлар

Буюртмали	Жараёнли
1. Ҳар бир давр мобайнида кўплаб турли буюртма (иш) устида ишланади, ҳар бир буюртма ўзига хос ишлаб чиқариш талабларига эга.	1. Битта маҳсулот узлуксиз ёки узоқ вақт давомида ишлаб чиқарилади. Маҳсулотнинг барча бирликлари бир хил.
2. Харажатлар индивидуал буюртма (иш) бўйича йиғилади.	2. Харажатлар бўлинмалар бўйича жамланади.
3. Бирлик харажатлари иш ҳақи варақасида иш бўйича ҳисобланади.	3. Бирлик харажатлари бўлинмалар бўйича ҳисобланади.

Маҳсулот таннархнини калькуляция қилиш

Таннархни калькуляция қилишнинг жараёнли усули

Бу усул бўйича маҳсулот таннархнини калькуляция қилишда икки усулдан фойдаланилади

Бу усулда

Узлуксиз бир неча босқичдан иборат жараёнлар бўйича кенг қўламдаги маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарда қўлланилади

Бевосита материал (моддий) харажатлар

Бевосита иш ҳақи

Умум ишлаб чиқариш харажатлари

Ўртача ҳисоб усули

Бу усулда барча харажатлар, шу жумладан, ҳисобот даври бошидаги қолдиқ суммаси ҳам қўшилиб, шу даврда ишлаб чиқилган шартли тайёр маҳсулот сонига бўлинади

Материал харажатлари

Қўшилган харажатлар ҳисобга олинади

ФИФО усули

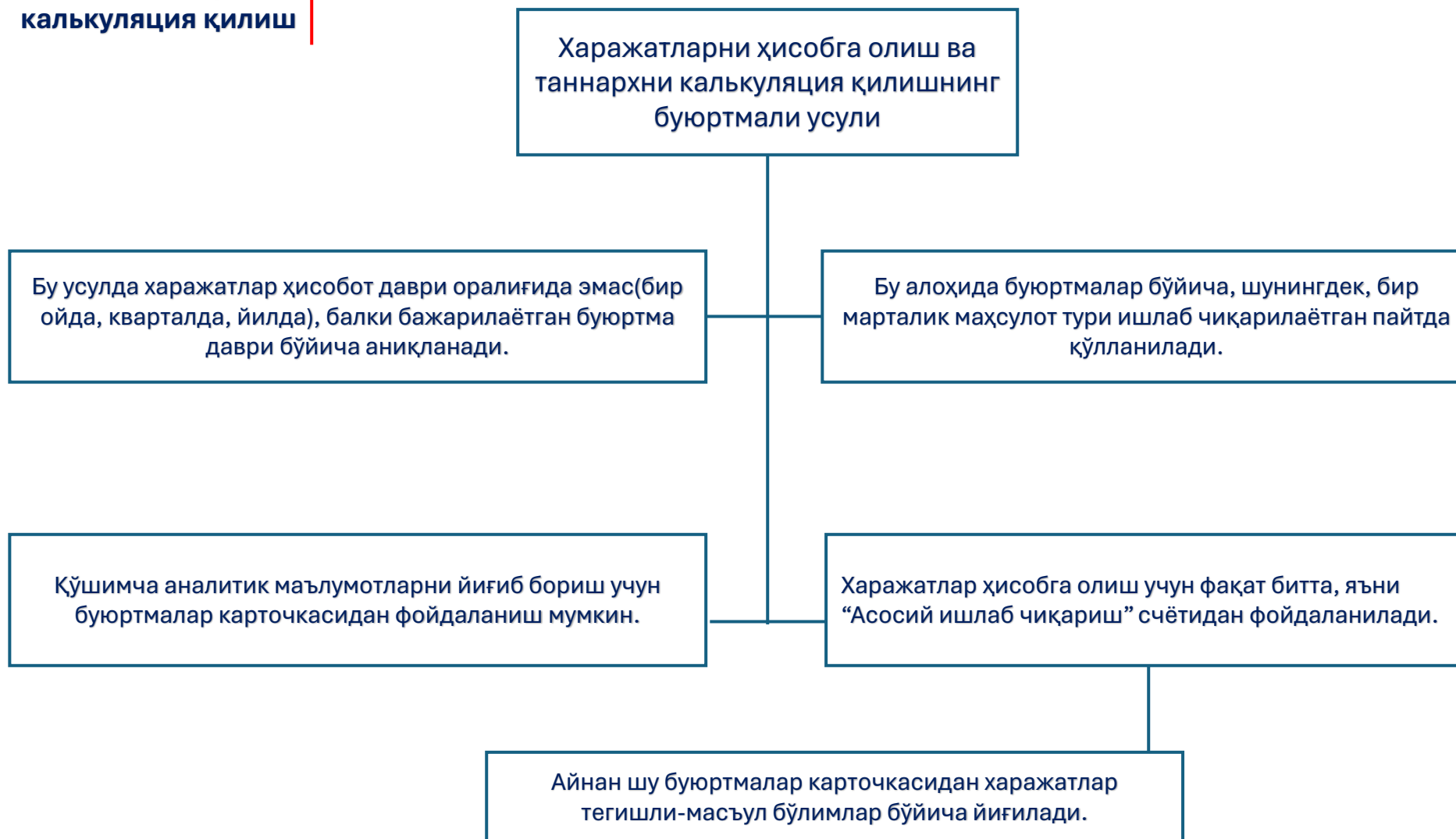
Бу усулда ҳисобот даври бошидаги тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиғи тугатилади, сўнгра янги маҳсулот ишлаб чиқариш амалга оширилади.

“ФИФО” мураккаброқ, лекин “ўртача ҳисоб усулига” қараганда катта аниқликка эга

Аниқ шароит ва ҳолатларни ҳисобга олиш имконияти катта

Кўпинча қўлланиладиган усул

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев, М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

Буюртмали ва жараёнли калькуляцияси қилиш усулларида умум ишлаб чиқариш харажатлари махсус усуллар бўйича аниқланади ва таннархга олиб борилади.

Бу усуллардан кўп қўлланиладигани – умумишлаб чиқариш харажатларини тақсимлашнинг норматив коэффициентлар усулидир.

Мисол:

- Корхона умум ишлаб чиқариш харажатларини тўғри иш ҳақи харажатларига пропорционал тарзда, соат бирлигида аниқламоқчи.
- Режалаштирилаётган йилга умум ишлаб чиқариш харажатларининг умумий суммаси – 300 000,0 сўм, тўғри меҳнат харажатлари -600 соат.
- Бу ерда умум ишлаб чиқариш харажатларининг норматив коэффициенти 500 (сўм/соат)га тенг бўлади.

Коэффициентларни ҳисоблаш уч босқичда амалга оширилади.

1-босқич

Умум ишлаб чиқариш харажатлари режасининг йиллик бюджети тузилади.

Харажатларнинг умумий суммаси (миқдори) назарда тутилаётган ишлаб чиқариш ҳажмига қараб аниқланади.

2-босқич

Умум ишлаб чиқариш харажатларини тақсимлаш базаси аниқланади.

Бунда қуйидаги базалардан фойдаланиш мумкин:

- Ишчиларнинг иш ҳақиға нисбатан;
- Сарфланган “киши-соат” миқдорига нисбатан;
- “Машина-соат” миқдорига нисбатан.

3-босқич

Режалаштирилаётган даври учун аниқланган умум ишлаб чиқариш харажатлари суммаси режалаштирилган ишлаб чиқариш ҳажмига бўлинади

Натижада сўмда, соатда ва бошқа кўрсаткичда аниқлаш мумкин бўлган умум ишлаб чиқариш харажатларининг норматив коэффициенти вужудга келади

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев, М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

Қайта ишлаш бўлимлари сонидан қатъи назар, уларнинг барчаси иккита муҳим хусусиятга эга.

- **Биринчидан**, қайта ишлаш бўлимидаги фаолият у орқали ўтадиган барча бирликларда бир хилда амалга оширилади.
- **Иккинчидан**, қайта ишлаш бўлимининг чиқиши бир хил; бошқача қилиб айтганда, ишлаб чиқарилган барча бирликлар бир хил.

Қайта ишлаш бўлими - бу маҳсулот устида иш олиб бориладиган ва маҳсулотга материаллар, меҳнат ёки қўшимча харажатлар қўшиладиган ташкилий бирлик. Мисол учун, **Nalley's** картошка чипсилари фабрикасида учта қайта ишлаш бўлими бўлиши мумкин - биринчиси картошка тайёрлаш, иккинчиси пишириш, учинчиси текшириш ва қадоқлаш учун.

Кетма-кет ишлов бериш бўлимлари

ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ

Асосий хом ашё манбалари (картошка)

Қайта ишлаш бўлими (картошка тайёрлаш)

Қисман тайёр маҳсулотлар (тайёр картошка)

ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ

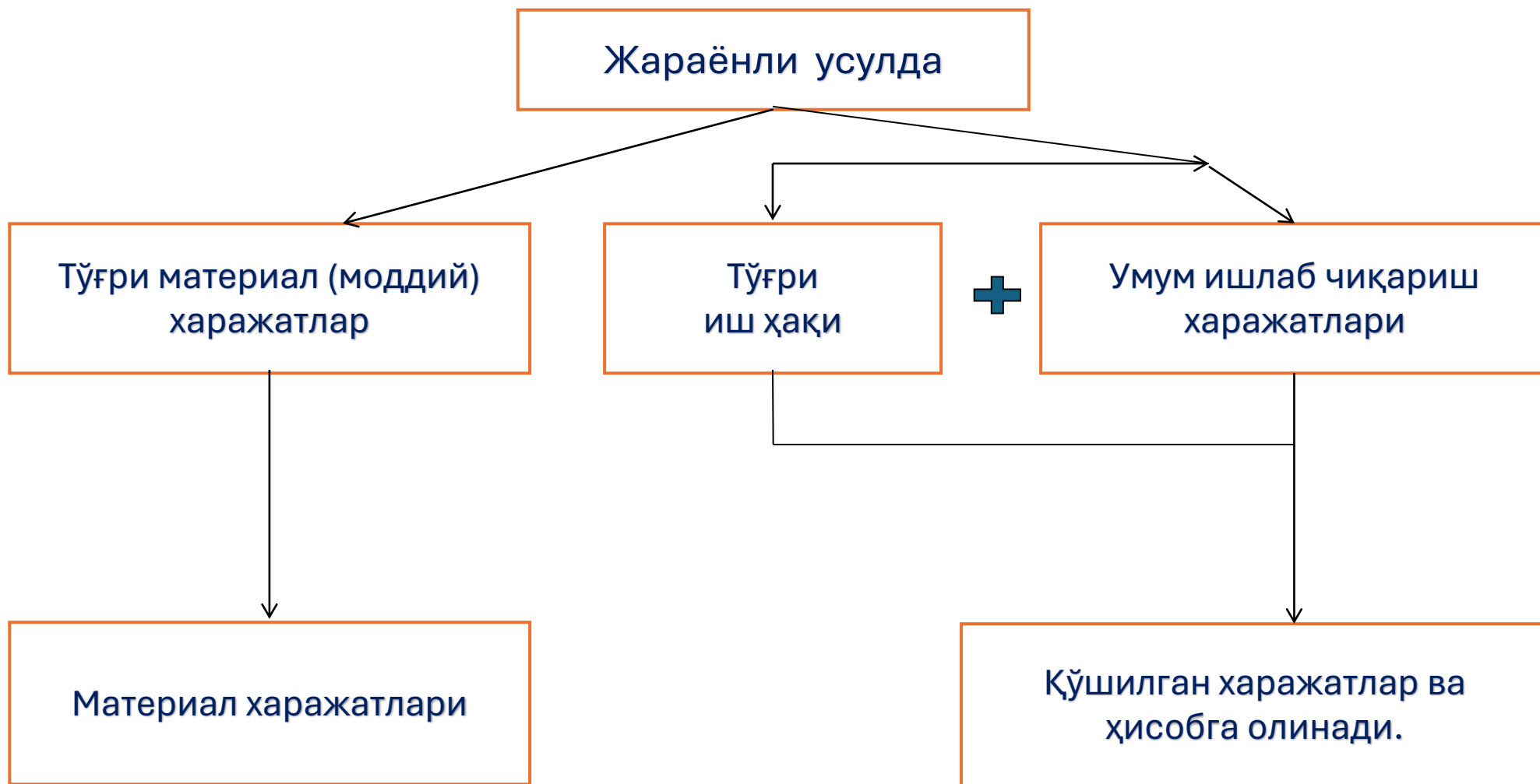
Қайта ишлаш бўлими (пазандачилик)

Қисман тайёр маҳсулотлар (пиширилган картошка чипсилари)

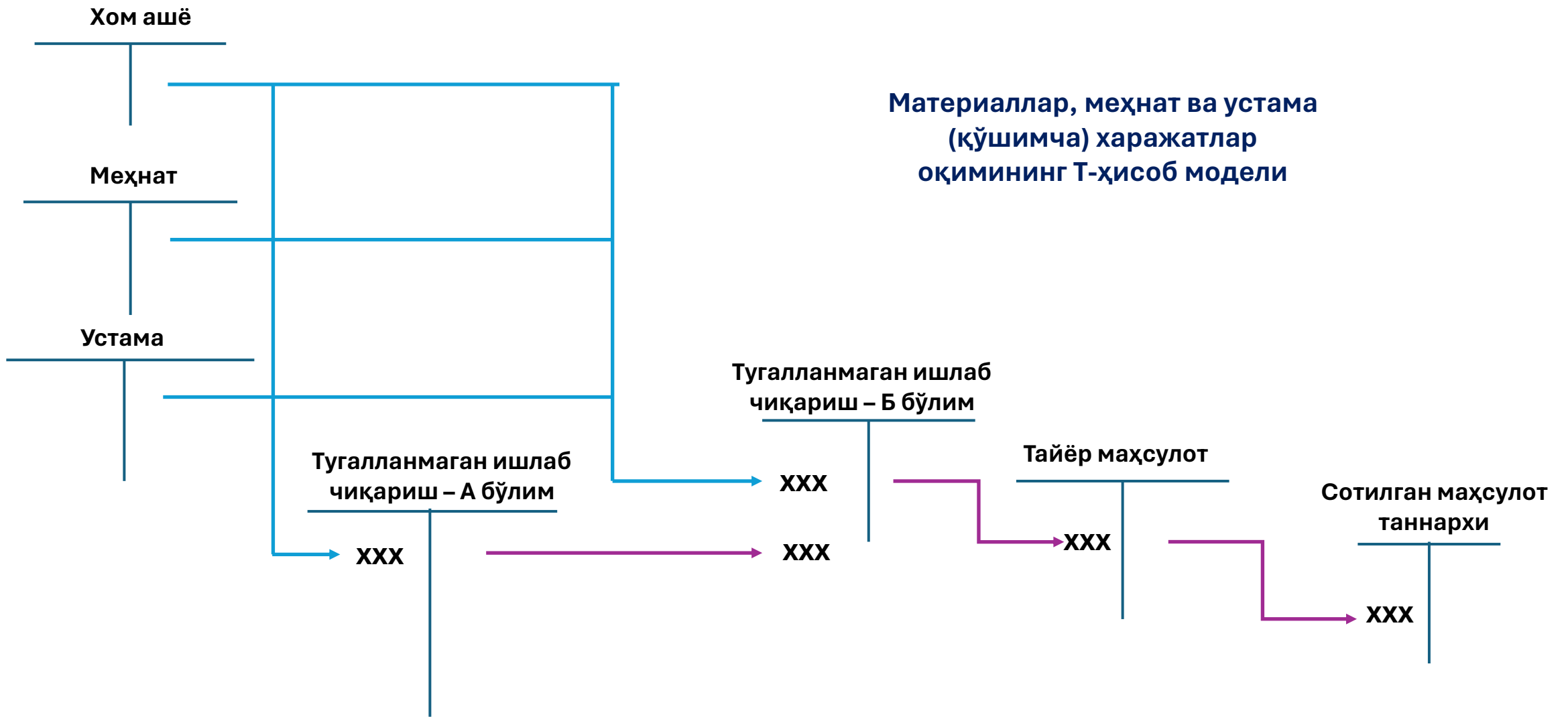
ЖАРАЁНЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ

Қайта ишлаш бўлими (текшириш ва қадоқлаш)

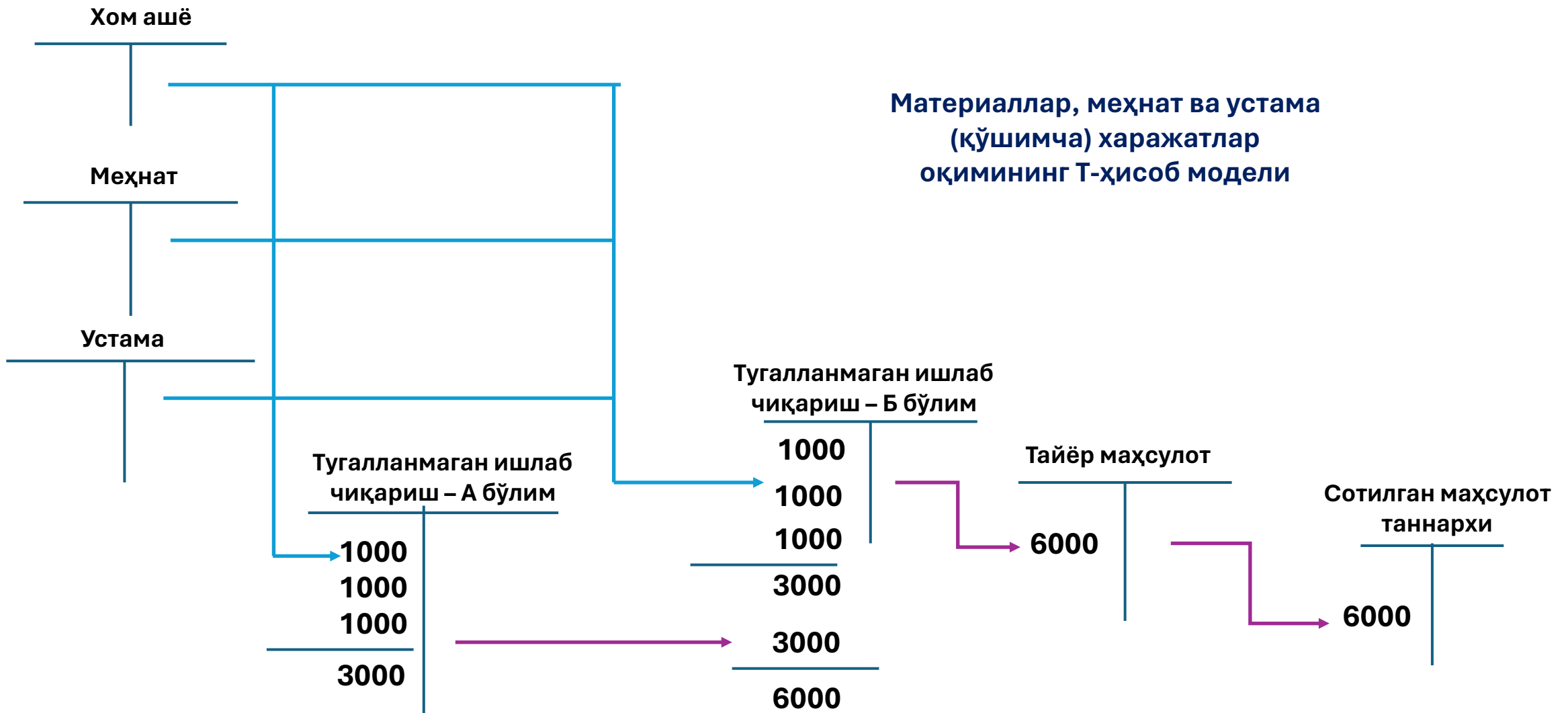
тайёр маҳсулотлар (қадоқланган картошка чипсилари)

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев, М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

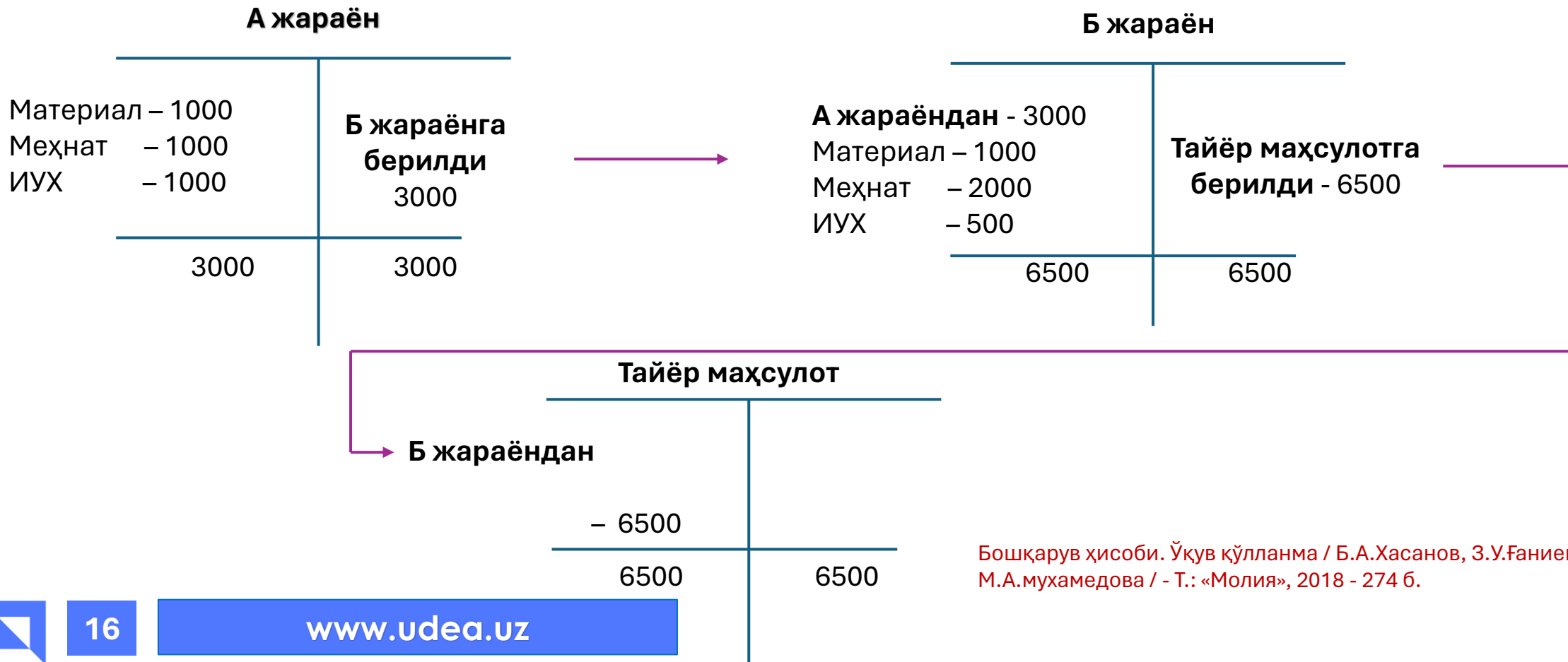

A

Б

Умумий харажатларнинг солиштирма харажатларини аниқлаш учун ишлаб чиқарилган маҳсулот бирлиги миқдorigа тақсимланади.

Маҳсулот таннархини аниқлашнинг жараёнли усулидан маҳсулот ишлаб чиқаришда ҳам ашёнинг бир неча жараёндан ўтганидан сўнг тайёр маҳсулот ҳолига келадиган ишлаб чиқаришларда фойдаланилади.

Таннархни калькуляция қилишнинг жараёнли усули узлуксиз, бир неча босқичдан иборат жараёнлар бўйича кўп миқдордаги маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналарда қўлланилади.

Биринчидан, ҳар бир қайта ишлаш бўлими учун алоҳида Иш жараёни ҳисоби юритилади. Иш буюртмалари нархини ҳисоблаш тизимида бутун компанияда фақат битта “Тугалланмаган ишлаб чиқариш” ҳисоб қайдномаси бўлиши мумкин.

Иккинчидан, биринчи қайта ишлаш бўлимининг (А бўлими) тугалланган маҳсулоти иккинчи қайта ишлаш бўлимининг (Б бўлими) “Тугалланмаган ишлаб чиқариш” ҳисобига ўтказилади. Б бўлимида кейинги ишлардан сўнг, тугалланган бирликлар тайёр маҳсулотларга ўтказилади.

Учинчидан, материаллар, меҳнат ва қўшимча харажатлар фақат биринчисида эмас ҳар қандай ишлов бериш бўлимида қўшилиши мумкин. “Б” бўлимининг “Тугалланмаган ишлаб чиқариш” счётидаги харажатлар Б бўлимида сарфланган материаллар, меҳнат ва қўшимча харажатлар, шунингдек, А бўлиמידан ўтказилган бирликларга тақсимланган харажатлардан (“ўтказилаётган харажатлар” деб аталади) иборат.

Материаллар, меҳнат ва қўшимча харажатлар ёзувлари

Жараён таннархини ҳисоблаш тизимидаги харажатлар оқимини муҳокама қилишни яқунлаш учун ушбу бўлимда биз **Megan's Classic Cream Soda** компаниясида материаллар, меҳнат ва қўшимча харажатлар билан боғлиқ журнал ёзувларини кўрсатамиз, бу компаниянинг иккита қайта ишлаш бўлими - Рецепттура ва шишага қўйиш.

Материаллар харажатлари. Иш буюртмаси таннархида бўлгани каби, материаллар омборхонадан материалларни талаб қилиш шакли ёрдамида олинади. Материалларни ҳар қандай қайта ишлаш бўлимига қўшиш мумкин, гарчи материаллар фақат биринчи ишлов бериш бўлимида қўшилиши одатий ҳол эмас, кейинги бўлимлар фақат меҳнат ва умумий харажатларни қўшади.

Материаллар, меҳнат ва қўшимча
харажатлар ёзувлари

Материаллар харажатлари

I.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Рецептура	XXX	
2.	Хом ашё		XXX

II.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Шишага қўйиш	XXX	
2.	Хом ашё		XXX

Меҳнат харажатлари

III.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Рецептура	XXX	
2.	Иш ҳақи		XXX

Megan's Classic Cream Soda
КОМПАНИЯСИ

(сув, лаззатлар, шакар ва
карбонат ангидрид)

материалларни қайд этиш учун
журнал ёзуви

(шишалар, қопқоқлар ва қадоқлаш
материаллари)

фойдаланилган материалларни
қайд этиш учун журнал ёзуви

Жараён таннархини ҳисоблашда
меҳнат харажатлари алоҳида ишларга
эмас, балки **бўлимларга** бўлинади.

меҳнат харажатларини қайд
этиш учун журнал ёзуви

Қўшимча харажатлар

I.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Рецептура	XXX	
2.	Ишлаб чиқариш учун қўшимча харажатлар		XXX

Megan's Classic Cream Soda компанияси

Ишлаб чиқариш учун қўшимча харажатлар бўлимда юзага келадиган тақсимлаш базаси миқдорига қараб қўлланилади.

қўшимча харажатларни қайд этиш учун журнал ёзуви

Харажатлар оқимини яқунлаш

II.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Шишага қўйиш	XXX	
2.	Рецептура		XXX

Журнал ёзуви Формуляция бўлимида тўлдирилган бирликларнинг нархини Шишаларни қўйиш бўлимига ўтказилади.

Харажатлар оқимини яқунлаш

III.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Тайёр маҳсулот	XXX	
2.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш - Шишага қўйиш		XXX

III.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		
1.	Сотилган маҳсулот таннархи	XXX	
2.	Тайёр маҳсулот		XXX

счётлар ўртасидаги харажат оқимлари, асосан, иш-буюртма харажатларини ҳисоблаш тизимида бўлгани каби, жараён харажатларини ҳисоблаш тизимида ҳам бир хил бўлади. Бу нуқтадаги ягона фарқ шундаки, жараён таннархини ҳисоблаш тизимида ҳар бир бўлимда алоҳида иш ҳисоби мавжуд

Megan's Classic Cream Soda компанияси

Шишаларни қўйиш бўлимида қайта ишлаш тугагандан сўнг, тўлдирилган бирликларнинг харажатлари Тайёр маҳсулотлар захираси ҳисобига ўтказилади:

Мижознинг буюртмаси тўлдирилганда ва бирликлар сотилганда, бирликларнинг қиймати сотилган маҳсулот таннархига ўтказилади

БУ ЕРДА МАҲСУЛОТ ТАННАРХИНИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ ИККИ УСУЛДА АМАЛГА ОШИРИЛАДИ:

Ўртача ҳисоб усули. Мазкур усулда харажатлар, шу жумладан, ҳисобот даври бошидаги қолдиқ суммаси ҳам қўшилиб, шу даврда ишлаб чиқилган шартли тайёр маҳсулот бирлигига бўлинади;

ФИФО усули. Бунда ҳисобот даври бошидаги тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиғи тугатилади сўнгра янги маҳсулот ишлаб чиқариш амалга оширилади. ФИФО усулини қўллашда бирмунча қийинчиликлар мавжуд, бироқ ўртача ҳисоб усулига нисбатан аниқроқ ҳисобланади.

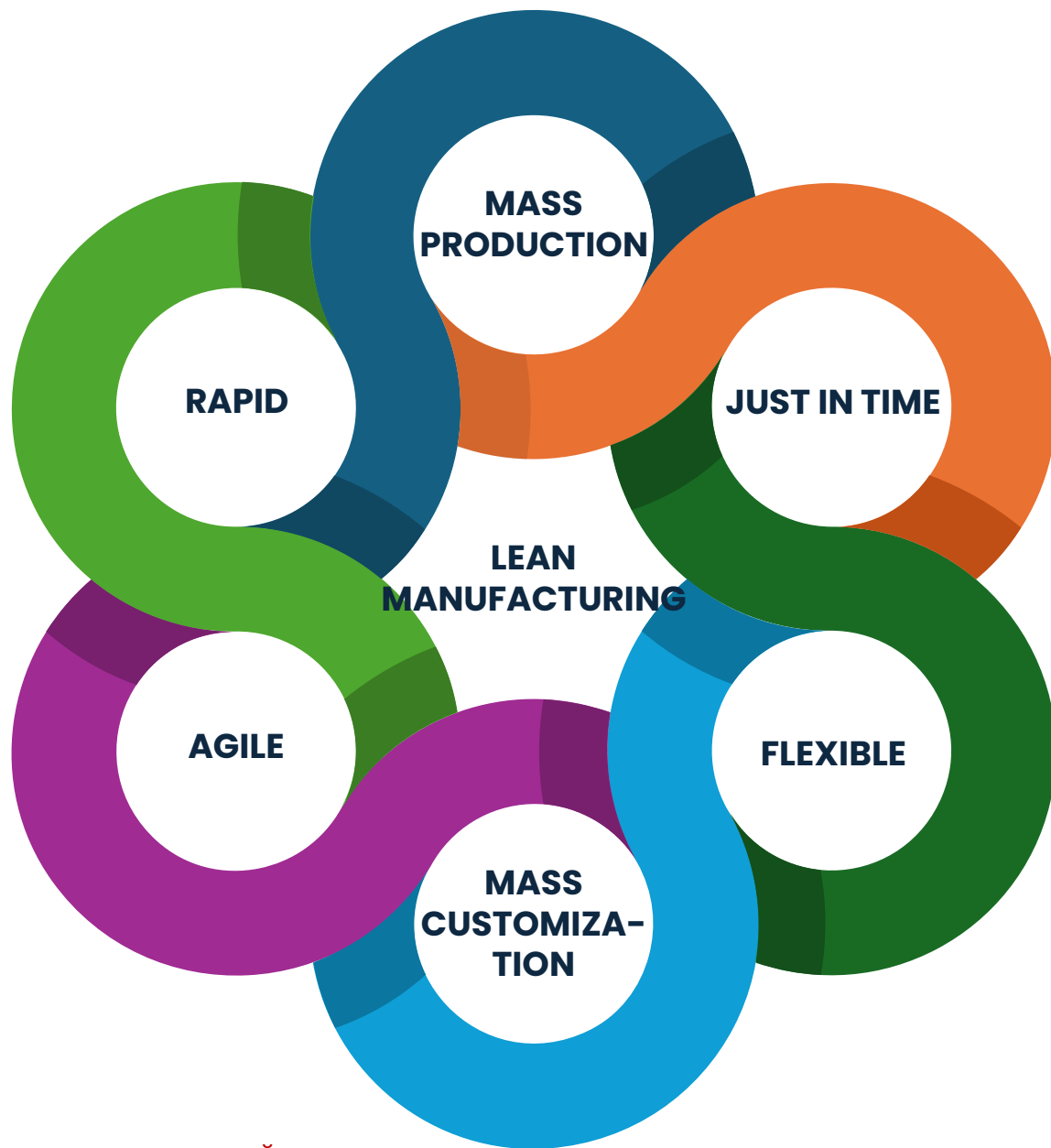
Ҳар бир бўлим ўзи ишлаб чиқарадиган ҳар бир турдаги ишлаб чиқариш харажатлари учун алоҳида бирлик таннархини ҳисоблаши керак. Мисол учун, агар маълум бир бўлим ишлаб чиқариш жараёнига материаллар нархини, меҳнат нархини ва қўшимча харажатларни қўшса, ушбу учта харажатлар тоифасининг ҳар бири учун бирлик нархини ҳисоблаш керак бўлади.

Ҳар бир бўлимнинг бир давр мобайнида ишлаб чиқарилган бирликлари сонини аниқлаш жуда қийин, чунки кўпчилик бўлимларда одатда давр охирида қисман тугалланган бирликлар мавжуд. Бўлим маҳсулотини ҳисоблашда ушбу қисман тугалланган бирликларни тўлиқ тугалланган бирликларга эквивалент деб ҳисоблаш ортиқча ҳисобланганлиги сабабли, бу қисман тугалланган бирликлар тўлиқ тугалланган бирликларнинг эквивалент сонига айлантирилади.

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев,
М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИНИ ЖАРАЁНЛИ УСУЛИНИНГ ИККИ ВАРИАНТИ МАВЖУД: ЯРИМ ТАЙЁР МАҲСУЛОТЛИ ВА ЯРИМ ТАЙЁР МАҲСУЛОТСИЗ

Ярим тайёр маҳсулотли усулда ҳар бир олдинги қайта ишланган маҳсулот кейинги қайта ишлов учун ярим тайёр маҳсулот ҳисобланади ва у ташқарига сотилиши мумкин. Бу ярим тайёр маҳсулотларни ҳақиқий, норматив ёки режали таннарх бўйича, ҳисоб-китоб ёки маҳсулотни сотиш баҳолари бўйича баҳолаш заруратини белгилайди. Бу вариантда ярим тайёр маҳсулотлар қиймати алоҳида 2100 - “Ўзи ишлаб чиқарган ярим тайёр маҳсулотлар” номли актив счетда акс эттирилади.

Ярим тайёр маҳсулотсиз усулда ҳар бир қайта ишлов бўйича, асосан, фақат ишлов беришга кетган харажатлар олинади. Тайёр маҳсулот таннархи хомашё, дастлабки материаллар харажатлари, барча қайта ишлаш харажатлари ва бошқа ишлаб чиқариш харажатларини умумлаштириш билан аниқланади. Бунда фақат тайёр маҳсулот таннархи калькуляция қилинади.

Мисол.

Корхона эркаклар пояфзали ишлаб чиқаради. Ишлаб чиқариш учта жараёнда ташкил этилган.

Қуйидаги маълумотлар мавжуд:

- ҳисобот даврининг биринчи чорагида 1500 дона маҳсулот ишлаб чиқарилган;
- дастлабки ишлов учун хомашё ва материаллар сарфланган – 8 400 000,0 сўм;
- оралиқ маҳсулотларга харажатлар қилинди – 2 400 000,0 сўм;
- тайёр маҳсулот ҳолига келтириш учун маблағлар сарфланди – 1 200 000,0 сўм.

Топшириқ:

Жараёнлар бўйича ва якуний маҳсулот таннархи аниқланг.

Мисол.

Корхона эркаклар пояфзали ишлаб чиқаради. Ишлаб чиқариш учта жараёнда ташкил этилган.

Қуйидаги маълумотлар мавжуд:

- ҳисобот даврининг биринчи чорагида 1500 дона маҳсулот ишлаб чиқарилган;
- дастлабки ишлов учун хомашё ва материаллар сарфланган - 8400000 сўм;
- оралиқ маҳсулотларга харажатлар қилинди - 2400000 сўм;
- тайёр маҳсулот ҳолига келтириш учун маблағлар сарфланди - 1200000 сўм.

Бунда жараёнлар бўйича таннарх аниқлаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

1-жараён - $8400000/1500=5600$

2-жараён - $2400000/1500=1600$

3-жараён - $1200000/1500=800$

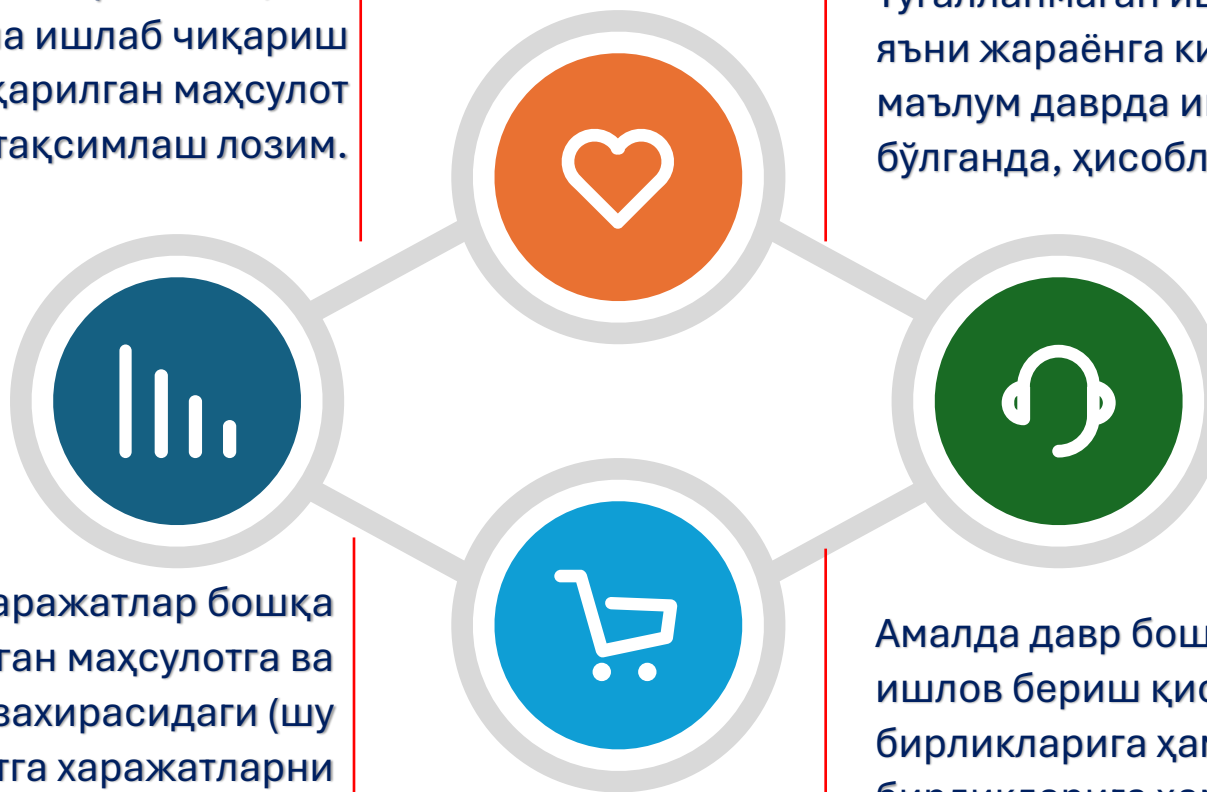
Жами: $12000000/1500=8000$.

Юқоридаги ҳисоб-китоблардан кўриниб турибдики, бир бирлик маҳсулотнинг ҳақиқий таннархи 8000 сўмни ташкил этади.

ЭКВИВАЛЕНТ БИРЛИКЛАРНИ ҲИСОБЛАШ

Маҳсулот бирлигига мос харажатларни аниқлаш учун қилинган барча ишлаб чиқариш харажатларини ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорига (умумий сонига) тақсимлаш лозим.

Тугалланмаган ишлаб чиқариш бўлмаганда, яъни жараёнга киритилган барча бирликларга маълум даврда ишлов бериш тугалланган бўлганда, ҳисоблаш осон бўлар эди.

Маҳсулот бирлигига мос харажатлар бошқа жараёнга (бўлинмага) берилган маҳсулотга ва давр охирида жараён захирасидаги (шу бўлинмадаги) маҳсулотга харажатларни ўтказиш учун базадир.

Амалда давр бошида (охирида) маҳсулотга ишлов бериш қисман тугалланган бирликларига ҳам, тугалланмаган бирликларига ҳам тақсимланиши керак.

ЭКВИВАЛЕНТ БИРЛИКЛАРНИ ҲИСОБЛАШ

- Жараёнли усулда шартли бирликларни аниқлаш зарур. Барча ишлаб чиқариш фақат тугалланган бирликка олиб борганда, ишлаб чиқариши мумкин бўлган бирликлар миқдори ҳисоблаб чиқилади.
 - Шу сабабли материаллар бўйича шартли бирликлар ишлов бериш бўйича шартли бирликлар миқдоридан фарқ қилади.
-
- Масалан: Давр охирида тугалланмаган ишлаб чиқаришда 1000та маҳсулот бирлиги бўлса ва 80% ига ишлов бериш тугалланган бўлса, шартли ишлаб чиқариш 800 бирликни ташкил этади.

Business Skills

Global Mindset

Industry Knowledge

Interpersonal Skills

Personal Skills

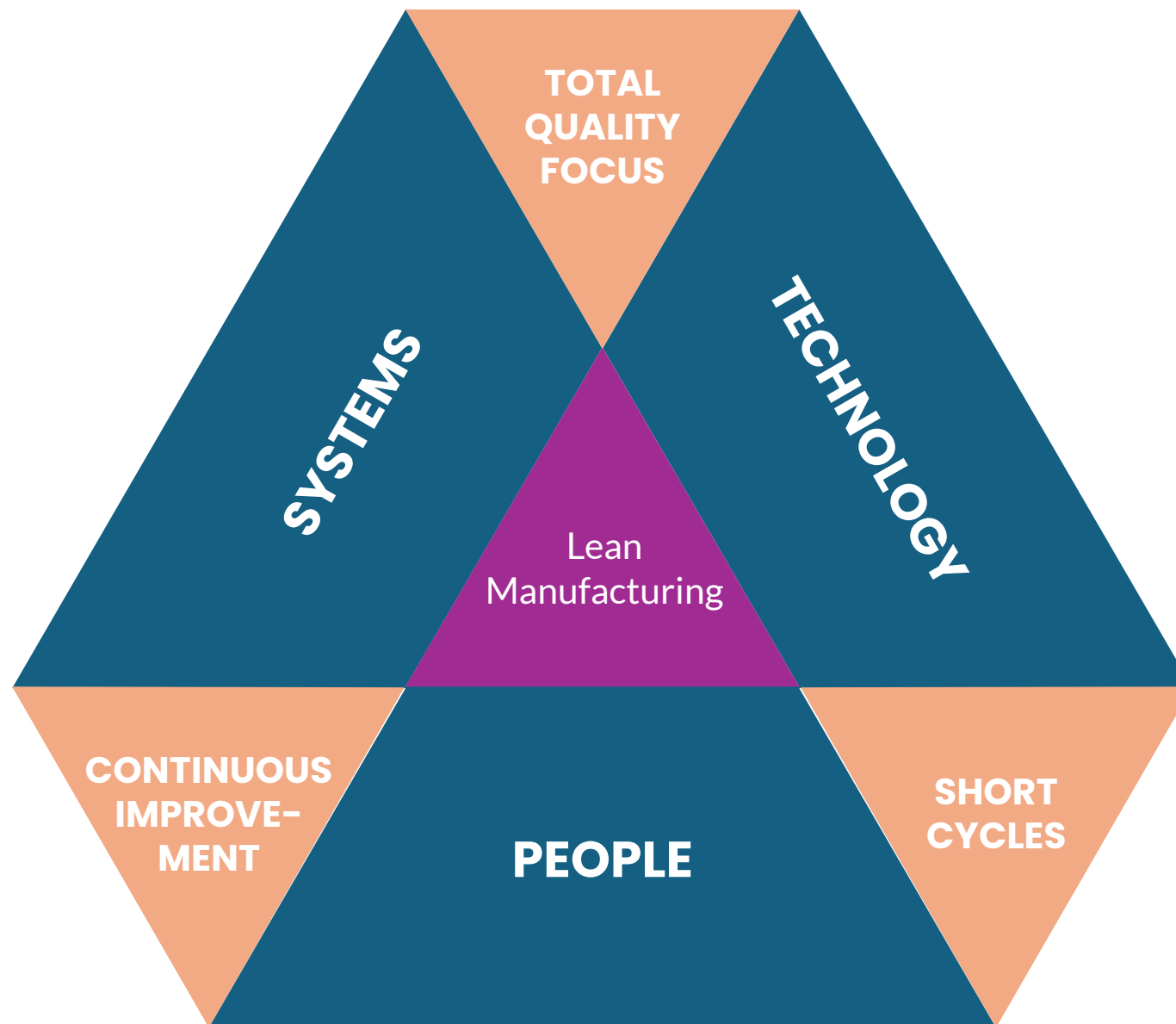
Technology Literacy

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев,
М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

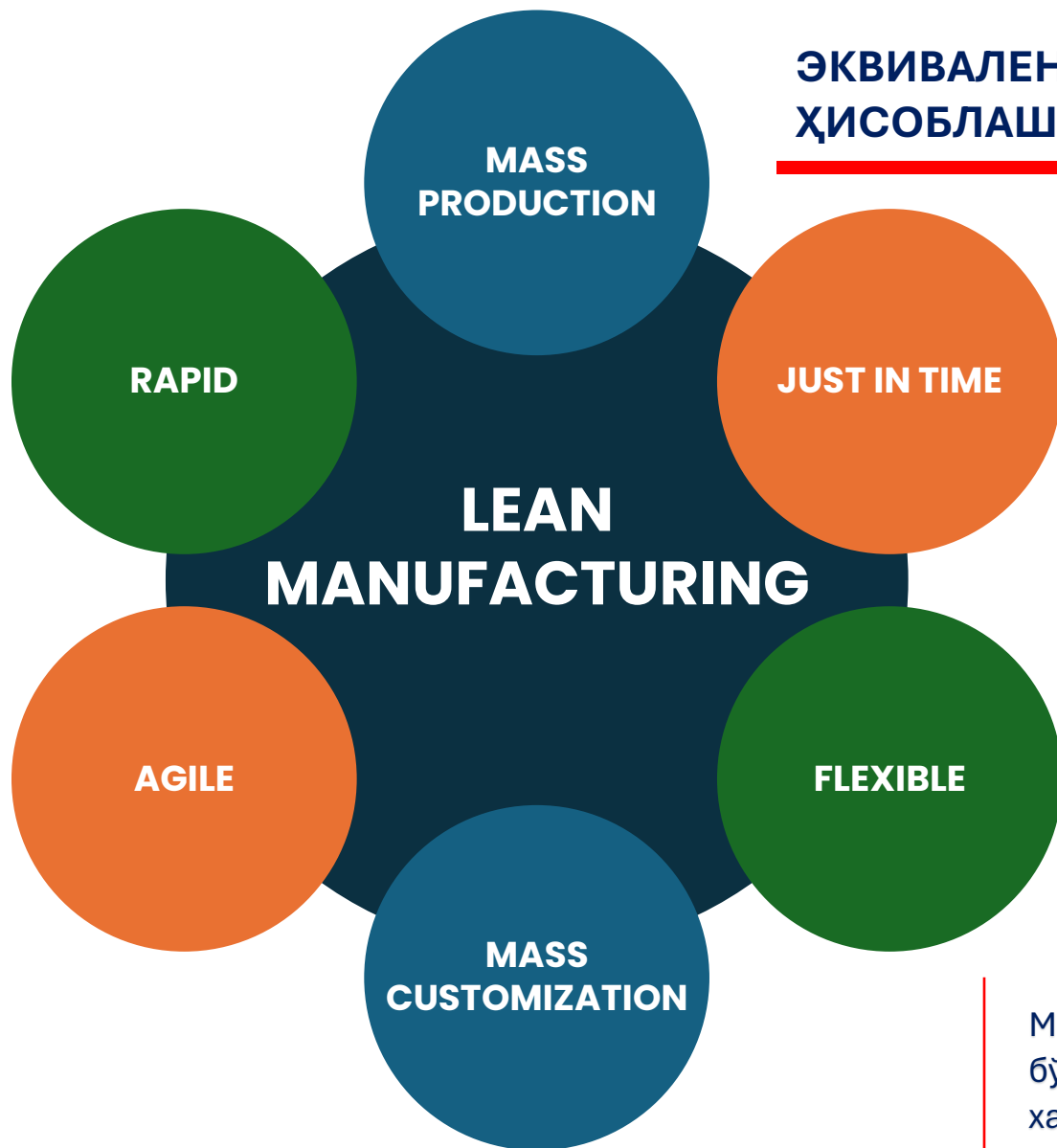
ЭКВИВАЛЕНТ БИРЛИКЛАРНИ ҲИСОБЛАШ

Шартли (эквивалент) бирликларни
аниқлаш:

- Барча ишлаб чиқариш фақат тугалланган бирликка олиб борганда, ишлаб чиқарилиши мумкин бўлган бирликлар миқдори ҳисоблаб чиқилади.
- **Масалан**, давр охирида тугалланмаган ишлаб чиқаришда 1000 та маҳсулот бирлиги бўлса ва ишлов бериш 80 фоизга тугалланган бўлса, эквивалент ишлаб чиқариш 800 бирликни ташкил қилади (1000 x 80%).

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев,
М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

ЭКВИВАЛЕНТ БИРЛИКЛАРНИ ҲИСОБЛАШ

Эквивалент ишлаб чиқариш материаллар ва қўшилган харажатлар бўйича алоҳида ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш харажатлари ўртача тортилган усул ва ФИФО усулидан фойдаланиб, тугалланмаган ишлаб чиқариш, тайёр маҳсулот, сотилган маҳсулотнинг таннархига ўтказилади.

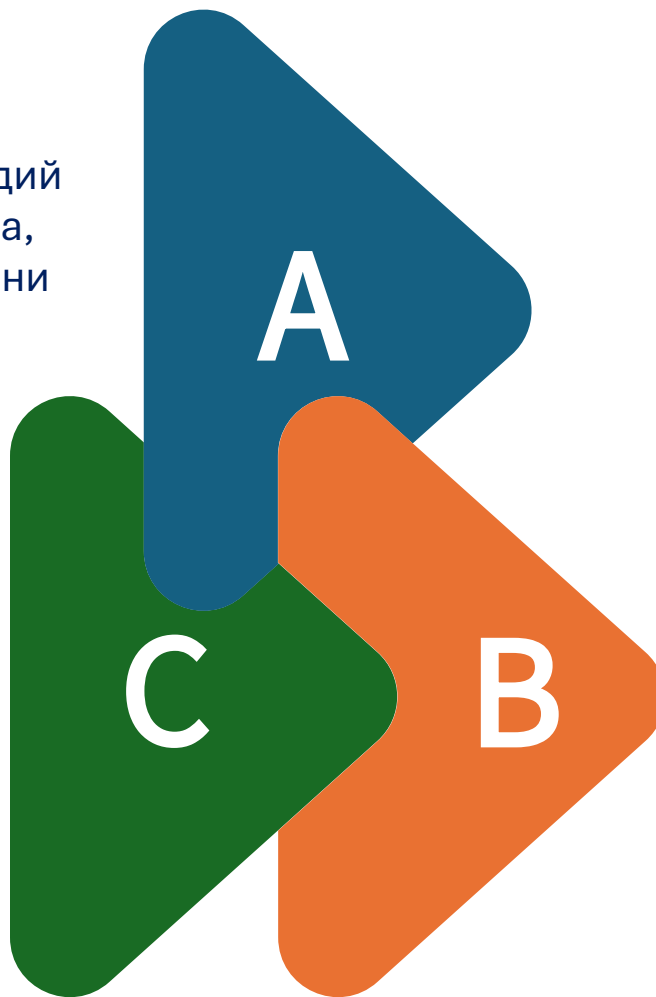

Масалан, давр охирида тугалланмаган ишлаб чиқаришда 1000 та бирлик бўлиб, 90% материаллар бўйича тугалланган ва 50% қўшилган харажатлар билан тугалланган бўлса, материаллар бўйича ишлаб чиқариш эквиваленти 900 бирликни (1000 x 90%) ва қўшилган харажатлар бўйича 500 бирликни (1000 x 50%) ташкил қилади.

ЭКВИВАЛЕНТ БИРЛИКЛАРНИ ҲИСОБЛАШ

Агар компания шундай жиддий қийинчиликларга дуч келса, янгиликнинг муваффақиятини кафолатлаш мумкинми?

Бунда серияли ишлаб чиқариш корхоналарида ҳисобот даври бошланишида ва охирида ҳамيشа мавжуд бўладиган тугалланмаган ишлаб чиқариш шартли тугалланган маҳсулотга айлантириб ҳисобланади. Бу миқдор:

1. Мазкур ҳисобот даврида бошланган ва тугалланган маҳсулотларнинг умумий миқдори ва.
2. Ҳисобот даври боши ва охирида тугалланмаган ишлаб чиқариш устида бажарилган жами харажатлар йиғиндисига тенг бўлади.

БОШҚА ЖАРАЁНГА БЕРИШНИ (ТАЙЁР МАҲСУЛОТНИ) ВА ТУГАЛЛАНМАГАН ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БАҲОЛАШ

Жараёнлар бўйича калькуляциялашда ўртача тортилган усул ёки ФИФО усулидан фойдаланиш мумкин.

01

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев, М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

Ўртача тортилган усул ҳисобот давридаги ишлаб чиқариш харажатларини давр бошидаги тугалланган ишлаб чиқариш харажатлари билан ўртача миқдорга келтиради.

Эквивалент ишлаб чиқариш давр давомида тугалланган маҳсулот бирликларини тугалланган ишлаб чиқаришдаги эквивалент бирликлари билан қўшиш орқали аниқланади.

Сўнгра умумий харажатлар (давр бошидаги тугалланмаган ишлаб чиқариш харажатлари ва жорий харажатлар) маҳсулот бирлигига харажатларни аниқлаш учун эквивалент бирликларга тақсимланади.

БОШҚА ЖАРАЁНГА БЕРИШНИ (ТАЙЁР МАҲСУЛОТНИ) ВА ТУГАЛЛАНМАГАН ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БАҲОЛАШ

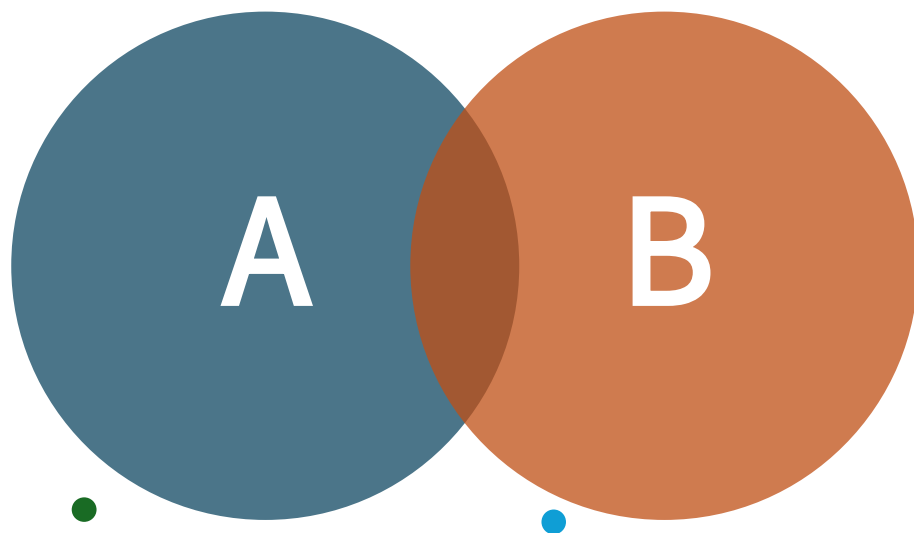
Жараёнлар бўйича калькуляциялашда ўртача тортилган усул ёки ФИФО усулидан фойдаланиш мумкин.

02

FIFO усули тугалланмаган ишлаб чиқаришдаги маҳсулот давр бошида аввал тугалланиб, сўнгра янги маҳсулот ишлаб чиқаришга киришилишини назарда тутди. ФИФО усули тушуниш учун мураккаб бўлса ҳам, ўртача тортилган усулга нисбатан аниқроқ натижа беради, энг муҳими эса ҳақиқий шарт-шароитга асосланади.

Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев, М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

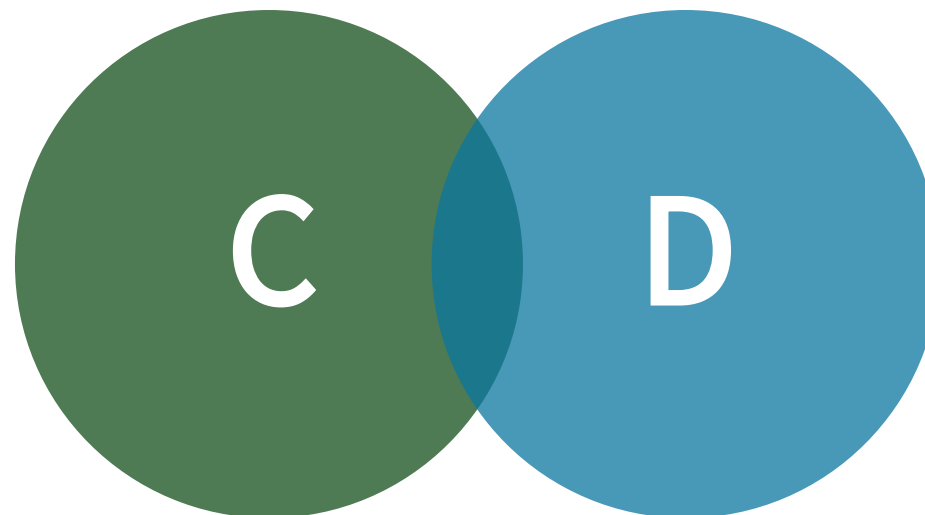
БОШҚА ЖАРАЁНГА БЕРИШНИ (ТАЙЁР МАҲСУЛОТНИ) ВА ТУГАЛЛАНМАГАН ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ БАҲОЛАШ

Бундай ёндашув давр давомидаги эквивалент бирликларни ишлаб чиқариш натижасида вужудга келган жорий харажатларнигина тақсимлашга олиб келади.

Эквивалент ишлаб чиқариш уч элементдати иборат:

1. Давр бошида тугалланмаган ишлаб чиқаришдан тугалланган бирликлар.
2. Ишлов бериш бошланган ва тугалланган бирликлар.
3. Давр охирида ишлов бериш қисман тугалланган бирликлар.

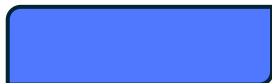

Ўртача тортилган усулни ФИФО усули билан қиёслаш

Ўртача тортилган усул	ФИФО усули
Давр бошидаги тугалланмаган ишлаб чиқариш харажатлари маҳсулот бирлигига харажатларни ҳисоблаш учун жорий давр харажатларига жамланади	Маҳсулот бирлигига харажатларни ҳисоблаш учун фақат жорий давр харажатларигина киритилади
Давр бошидаги тугалланмаган ишлаб чиқаришдаги бирликлар давр бошида ишлов бериш бошланган ва тугалланган бирлик сифатида ҳисобга олинади	Давр бошидаги қолдиқни тугаллаш учун зарур ишгина эквивалент бирлик ҳисобга киритилади. Давр мобайнида ишлов бериш бошланган ва тугалланган бирликлар алоҳида кўрсатилган
Маҳсулот бирлиги харажатларига ўтган давр харажатлари ҳам қўшилади	Бирлик харажатлари жорий давр харажатларини ичига олади
Ишлов бериши тугалланмаган бирликларнинг ҳаммаси (бошқа жараёнга берилган) бир ҳисобга олинади	Ишлов бериш тугалланган (бошқа жараёнга берилган) бирликлар икки гуруҳга ажралади: 1. Тугалланмаган ишлаб чиқариш бошидаги қолдиқлардаги бирлик. 2. Давр давомида бошланган ва тугалланган бирлик
Тугалланмаган ишлаб чиқаришдаги бирликлар ўртача харажатлар бўйича баҳоланади	Тугалланган ишлаб чиқаришдаги бирликлар сўнгги харажатлар бўйича баҳоланади

ЎРТАЧА ТОРТИЛГАН ҚИЙМАТ ВА ФИФО ҲИСОБИНИ ТАҚҚОСЛАШ

- Инфляция шароитида янги товарларнинг нархи юқори бўлади. Шунинг учун, ўртача вазнидаги харажатларни ҳисобга олиш билан солиштирганда, сотилган товарларнинг арзонлашишига, яқуний захираларининг юқори баҳоланишига ва шунинг учун юқори ялпи фойдага олиб келади.

Турли усуллардан фойдаланган ҳолда ялпи фойда ва якуний захираларни ҳисобланг

Компания 1 январдан ўз фаолиятини бошлади ва қуйидаги харидларни амалга оширди:

Ой	Ишлаб чиқарилган сони	Донасининг нархи	Нархи
		АҚШ доллари	АҚШ доллари
Январь	390	50	19500
Февраль	410	60	24 600
Март	360	60	21 600
Апрель	430	70	30 100
Май	440	80	35 200
Июнь	450	90	40 500
	2480		171 500

Июнь ойида 1430 дона 182 000 АҚШ доллари сотилган.

(а) 30-июнь ҳолатида мавжуд инвентарларнинг қийматини ҳисобланг,
қуйидаги усуллардан фойдаланган ҳолда:

(1) ФИФО;

(2) ўртача тортилган харажат.

(б) Ҳар бир усулнинг олти ой давомида фаолият савдо натижаларига таъсирини кўрсатинг

Ечим

(а) 30-июнь ҳолатига товар-моддий бойликларнинг таннархи

Товар- моддий захираларни баҳолаш (захира қодиғи $2480 - 1430 = 1050$ бирлик)

(1) ФИФО - товар-моддий захиралар охириги харид нархларида баҳоланади

		АҚШ доллари
450	донаси 90 АҚШ доллари	40 500
440	донаси 80 АҚШ доллари	35 200
160	донаси 70 АҚШ доллари	11200
1050		86 900

(2) Ўртача харажат - биз захираларни ўртача сотиб олиш нархида баҳолаймиз:

$$\frac{\text{Умумий қиймат}}{\text{Жами миқдори}} = \frac{171\,500}{2480} = \text{Бир бирлик учун } \$69,15$$

$$1050 \text{ дона} \times 69,15 = \$ 72\,607,50$$

Захираларни баҳолашнинг турли усулларидан фойдаланганда олинган фойдани баҳолаш фарқланади:

	Миқдори	ФИФО		Ўртача тортилган	
		АҚШ доллари	АҚШ доллари	АҚШ доллари	АҚШ доллари
Сотишдан тушум	1430		182 000		182 000
Харидлар	2480	171 500		171 500	
Чиқарилган: Давр охиридаги захиралар	1050	86 900		72 607,50	
Сотилган маҳсулотлар таннари	1430		84 600		98 892,50
Ялпи фойда			97 400		83 107,50

Мисол шуни кўрсатадики, савдо натижаларининг солиштирилишини таъминлаш ва тенденцияларни аниқлаш учун изчиллик принципи назарда тутилган ҳолда, захирани баҳолашнинг танланган усулига риоя қилиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар

- Cost Accounting: A Managerial Emphasis / Horngren T. Ch., Datar S.M., Rajan M.V. / Published by Pearson, 2015
- Managerial Accounting. 17th Edition / Ray H. Garrison, Eric W. Noreen, Peter C. Brewer / Published by McGraw-Hill Education, 2021
- Management accounting Information for Decision-Making and Strategy Execution. 6th Edition Anthony A. Atkinson, Robert S. Kaplan, Ella Mae Matsumura. Madison S. Mark Young / Published by Pearson, 2012
- Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019
- Boshqaruv hisobi /Israilov R.I., Maxsudov B.Yu.. / T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020
- Финансовый менеджмент: теория и практика / Стоянова Е.С. и другие / М.: Изд-во «Перспектива», 2010
- Бошқарув ҳисоби. Ўқув қўлланма / Б.А.Хасанов, З.У.Ғаниев, М.А.мухамедова / - Т.: «Молия», 2018 - 274 б.

Эътиборингиз учун раҳмат!

